

SUBJEKTIVNÍ INDIKÁTORY BLAHOBYTU: PŘÍSTUPY, MĚŘENÍ A DATA

Jiří Večerník, Sociologický ústav AV ČR v.v.i.*

Úvod

Vůči dominujícímu ukazateli hrubého domácího produktu (dále HDP) se již několik desetiletí rozvíjí výzkum věnovaný jeho kritice a konstrukci alternativních – či doplňujících – indikátorů, které by lépe vyjadřovaly souhrnnou výkonnost ekonomického a společenského systému. K hospodářskému produktu jsou připojovány další objektivní ukazatele z oblasti vzdělání, zdraví a životního prostředí, poté i měřítka pocitovaného štěstí či spokojenosti. Výzkum se odvíjí v proudech ekonomických, sociologických, psychologických a naposledy neurobiologických. Snahy překlenout disciplinární rozdíly a vyvážit různé aspekty ve složených ukazatelích se posunují až ke konstituování jakési „vědy o blahobytu“ (Layard 2005, Eid a Larsen eds. 2008).

Toto úsilí není jen akademickou záležitostí, nýbrž jde o tvorbu hodnotících kritérií dobré správy společnosti a na nich založených politik. Klíčovou otázkou je, zda má být cílem fungování ekonomiky jen materiální blahobyt, nebo zda jde o celkovou spokojenost lidí odvíjející se od různých charakteristik jejich života a širšího společenského kontextu. Jinými slovy, má být ekonomika zacílena na hospodářský růst anebo na společenský rozvoj? Jakkoli intuitivní volba vždy padne na širší pojetí, moderní společnost je založena na jednoduše měřeném ekonomickém růstu v tak rozsáhlé míře, že si důsledky této volby ani neuvědomujeme. Růst není jen statistickou veličinou, nýbrž tvoří všudypřítomný rámec lidské každodennosti.

Také politikové dávají najevo, že jim jde o rozvoj v širším pojetí. Pionýrem nového přístupu byla Francie, jejíž prezident nechal v roce 2008 ustavit „komisi pro měření ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku“ a nechal ji vypracovat obsáhlou zprávu s doporučeními (CMEPSP 2009). Následovala Velká Británie, kde – na výzvu

* Tento výzkum je podpořen projektem GAČR P404/11/1521 „Životní podmínky a spokojenost domácností v zemích SVE: propojení objektivních a subjektivních indikátorů“.

premiéra země – začal statistický úřad zkoumat souhrnný blahobyt zahrnující i subjektivní indikátory (ONS 2010). Při německém parlamentu pracuje komise „Wachstum, Wohlstand, Lebensqualität“ sestavená z poslanců a expertů, která zkoumá kvalitativní ukazatele rozvoje. Jak uvedeme níže, sílící zájem o obohacení indikátorů blahobytu projevují rovněž nadnárodní organizace.

Pozornost věnovaná subjektivním mírám spokojenosti v ekonomii a dalších společenských vědách stále roste. Pro ilustraci můžeme uvést několik čísel z bibliografické databáze Harzing's Publish or Perish založené na Google Scholar: za rok 2000 jsme našli 360 společenskovědních publikací se slovem „happiness“ přímo v názvu (z toho 50 v samotné ekonomii), v roce 2005 to bylo 567 publikací (102 v ekonomii) a v roce 2010 jejich počet již přesáhl tisíc publikací (176 v ekonomii). Uvedená tematika se objevuje na stránkách předních týdeníků jako je Science nebo The Economist. Také časopis Politická ekonomie se již této oblasti věnoval, byť zatím bez analýzy empirických dat (Mlčoch, 2007; Štika, 2009).

Cílem tohoto příspěvku je poskytnout přehled hlavních konceptů, přístupů a datových zdrojů a vytvořit tak východiska pro analýzu empirických dat. Článek je strukturován následujícím způsobem. Nejprve upozorňujeme na rozvíjející se mnoho-
rozměrné přístupy k individuálnímu a společenskému rozvoji. Poté se věnujeme způsobům zkoumání subjektivního blahobytu a jejich problémům. Dále shrnujeme dosavadní pokusy vztáhnout k sobě ekonomický růst a lidské štěstí. Nakonec referujeme o výzkumných datech umožňujících srovnání vývoje a faktorů subjektivního blahobytu v České republice s jinými zeměmi. V závěru načrtáváme perspektivy dalšího výzkumu v této oblasti a klademe některé otázky, na které bude možné na základě existujících dat odpovědět.

1. Vícerozměrné pojetí blahobytu

Oproti měření blahobytu příjmy, spotřebou nebo souhrnným produktem přinejmenším od 80. let minulého století sílí snaha sledovat jej na základě více indikátorů, a to v rámci takových konceptů jako jsou „životní podmínky“ (Erikson, Aberg, 1987), „kvalita života“ (Campbell, Converse, Rodgers, 1976) či „schopnosti“ (Sen, 1992). Tyto koncepty jsou používány v souhrnných dokumentech, které od národní úrovně postoupily k mezinárodním zprávám zaštitěným organizacemi Spojených národů (UNDP), Evropskou komisí, nezávislými výzkumnými (např. GESIS) nebo komerčními institucemi (např. Gallup), univerzitními ústavy (např. The Well-being Institute, Cambridge University, či Australian Centre on Quality of Life, Deakin University) a také nevládními think-tanky (např. The New Economics Foundation – NEF).¹

V dosavadních přístupech šlo nejprve o to, obohatit indikaci ekonomického růstu, překonat slabiny ukazatele HDP jeho doplněním ve směru orientace na dlouhodobou udržitelnost. William Nordhaus a James Tobin již v roce 1973 vyvinuli Measure of

¹ Odkazy na iniciativy, instituce, výzkumy a projekty uvádíme za seznamem použité literatury.

Economic Welfare (MEW) s důrazem na kapitálovou udržitelnost, v roce 1989 Herman Daly, John Cobb, a Clifford Cobb formulovali Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), v němž je HDP doplněn indikací sociálních a ekologických dopadů ekonomického růstu. Jiným příkladem je Adjusted Net Saving (ANS), který bere rovněž v úvahu snižování celkového bohatství vyčerpáváním zdrojů a zatěžováním životního prostředí a z druhé strany pozitivní korektiv rostoucí vzdělanosti.²

Jistým mezníkem v ohledu mezinárodního srovnávání blahobytu byl *Human Development Index (HDI)* konstruovaný UNDP, který k obvyklým ekonomickým ukazatelům připojil úroveň vzdělání a délku života, později pak ještě genderovou dimenzi v konstrukci *Gender Empowerment Index (GEI)*. Jakkoli uplatnění širšího pohledu znamenalo nepochybný pokrok, také HDI byl záhy vystaven kritice z různých stran. Hlavní argumenty shrnul Ruut Veenhoven (1996), který poukázal na problémy týkající se omezeného počtu zvolených indikátorů, jejich problematického výběru, nejasného vážení, směřování prostředků s cíli, a také chybějícího odlišení kvality života společnosti a „ve společnosti“.

Protože syntéza několika ukazatelů do jednoho souhrnného vede vždy k redukci informace, souběžně se rozvíjely vícerozměrné přístupy zahrnující několik indikátorů anebo i jejich sad. Kolébkou těchto přístupů byla Skandinávie a jejich pionýrem Erik Allardt (1976), který do širokého spektra indikátorů kvality života zahrnul příjmy, bydlení, politickou podporu, sociální vztahy a další charakteristiky, které lokalizoval v matici vyznačené dimenzemi „having“, „loving“ and „being“. Vedle ukazatelově hojného svazku životních podmínek navrhl sledovat také životní výsledky v podobě „možnosti dělat zajímavé věci“ a nakonec i celkové životní spokojenosti. Od něho se pak odvinuly další přístupy a aplikace.

Cílenější přístupy byly orientovány k socio-ekonomické nerovnosti, chudobě a sociálnímu vyloučení. Významnou kategorií uvažování výzkumníků se staly základní potřeby, což je ovšem kategorie v samém jádru problematická. Pokud se totiž do jejich okruhu zahrne vše, co odvrací sociální vyloučení a umožňuje aktivní začlenění do společnosti, pak musí obsáhnout také vzdělání a pracovní kvalifikaci, zdraví, přístup k veřejným statkům a možnost občanské participace. Pokud bychom ještě přidali kategorii „capabilities“ v pojetí Amartye Sena a dalších (zahrnujících svobody, příležitosti a šance uplatnění), pak se význam uvedených dimenzí dále posílí.

Jak jsme zmínili v úvodu, významným podnětem výzkumu v oblasti vícerozměrných přístupů ke sledování blahobytu byla „Sarkozyho zpráva“ připravená komisí odborníků pod vedením Josepha E. Stiglitze, Amartye Sena a Jean-Paula Fitoussiho. Ta doporučila zajímat se spíše o spotřebu než o produkci, spolu s příjmy a spotřebou sledovat také majetek, zdůraznit optiku domácností, věnovat více pozornosti rozdělování příjmů a bohatství, a také obohatit příjmové indikátory o netržní aktivity.

2 <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/ENVIRONMENT/EXTTEEI/0,,contentMDK:20502388~menuPK:1187778~pagePK:148956~piPK:216618~theSite PK:408050,00.html>

„Hédonické zkušenosti“ a další subjektivní aspekty kvality života by měly být závazně zjišťovány ve velkých statistických šetřeních (CMEPSP, 2009, s. 16).³

Po dvou letech od vydání této zprávy uvedl generální sekretář OECD Angel Gurría, že dnes ještě zřejmější, že ekonomický růst je třeba obnovit „v jiné než předtím obvyklé“ podobě, totiž v propojení se sociálním pokrokem v širokém smyslu slova.⁴ V těchto intencích odstartoval globální projekt Measuring the Progress of Societies, v jehož rámci se mj. shromažďují data k Your Better Life Index (OECD, 2011). Aktivní jsou ovšem i další mezinárodní instituce. Evropská komise hodlá „jít za HDP“ v měření pokroku (EC, 2009), instituce Spojených národů zamýšlejí rozvíjet bhútanskou iniciativu „hrubého národního štěstí“.

Přes silící kritiku a množící se alternativy se však faktická role HDP jako univerzálního ukazatele ekonomické výkonnosti příliš nemění. Pochopitelným důvodem je potřeba jednotného a relativně jednoduchého měřítka pro různé sektory hospodářství i pro interakci ekonomiky a politiky. Pokud jde o souhrnné ukazatele subjektivního blahobytu, na rozdíl od HDP je zatím velmi daleko k obecné konvenci. V konceptuální rovině záleží na akcentovaných aspektech podle výchozí disciplíny a mnohdy ryze autorského pojetí. Výsledky zjišťování jsou velmi závislé na kvalitě výzkumu, často jen jednoho typu, bez kontrolních nástrojů a zpětných vazeb.

2. Koncepty štěstí a spokojenosti

Koncepty subjektivního blahobytu jsou výzvou ekonomické ortodoxii (neoklasické teorii), která programově odmítá hledat společného jmenovatele blahobytu, neboť podle ní je každý subjekt sám měřítkem naplnění preferencí k maximalizaci vlastního užítku. Lidé se rozhodují a svým jednáním dávají najevo své preference.⁵ Alternativní přístupy – tzv. ekonomická heterodoxie – však považují za lepší sledovat „zažitý užitek“ (experienced utility), kterému jsou blíže sdělení lidí o jejich osobním štěstí či spokojenosti (Di Tella, MacCulloch, Oswald, 2003).

Indikátory subjektivního blahobytu jsou v jistém smyslu opakem programově objektivní, rigorózní a přímočaré – nicméně nutně dílčí – konstrukce HDP. Zatímco měření HDP a na něm založeného ekonomického růstu vzbuzuje spíše jen „technické“ – jakkoli značné – problémy, subjektivní indikátory jsou naopak zahlceny otázkami substantivního charakteru. Je tomu tak kvůli velkému počtu možných dimenzí a obsahů, které se mísí v rozmanitých a pohyblivých poměrech na úrovni individuí, rodin, sociálních skupin, zemí či dokonce širších – kulturních, etnických, civilizačních – společenství.

Empirický výzkum subjektivního blahobytu je sycen daty sociologických šetření, v nichž jsou kladeny jednoduché přímé otázky na osobní štěstí či spokoje-

3 Je překvapivé, že subjektivní indikátory nebyly doposud ani jednou zjišťovány v modulech šetření EU-SILC koordinovaného Eurostatem, namísto uplatnění méně důležitých tematických okruhů.

4 http://www.oecd.org/document/9/0,3746,en_21571361_44315115_48863817_1_1_1_1,00.html

5 K teoretickému pojetí preferencí v ekonomii viz blíže Vojáček (2011).

nost, s různými škálami odpovědí. Nejčastěji jsou dotázaným nabízeny čtyři slovní varianty odpovědí (například v pravidelných výzkumech Eurobarometru), anebo deseti- či jedenáctibodová škála jako ve výzkumech European Quality of Life Survey (EQLS) a European Social Survey (ESS). V dotaznicích výzkumů European Values Study (EVS) jsou položeny obě otázky: otázka po štěstí ve čtyřech variantách a otázka po spokojenosti se životem s nabídkou žebříčku od jedné do deseti.

Otázky po štěstí a spokojenosti spolu samozřejmě souvisí a korelace mezi odpověďmi je tudíž silná. Lze mít za to, že zatímco spokojenost lépe odráží objektivní životní podmínky, do odpovědi po osobním štěstí více intervenují emoce. Mezinárodní porovnání ukázalo, že odpovědi na otázku po štěstí poskytují příznivější obraz situace, než dotazy na spokojenost, přičemž čím nižší je materiální úroveň země, tím je rozdíl mezi zjištěnými hladinami obou indikátorů větší (Eurofound 2009, s. 27). Agnus Deaton považuje hodnocení podmínek života za mnohem citlivější vůči situačnímu a dotazovacímu kontextu než hédonická stanoviska. Například je-li dotaz na spokojenost se životem položen po otázkách na politickou situaci, hodnocení je horší.⁶

Použití takovýchto jednoduchých otázek je vystaveno kritice upozorňující na nízkou spolehlivost odpovědí právě vzhledem ke kontextu, v němž jsou kladeny (Graham 2009, Bok 2010). Nicméně ať takovou souhrnnou otázku položíme v jakémkoli kontextu, jde stále o ukazatel velmi mlhavý. Její smysl si totiž každý dotazovaný může vyložit jinak a do odpovědi vložit odlišnou směs hodnocení a pocitů, v různé míře závislých na osobnostních rysech či na okamžité náladě v době dotazování. Termín dotazu rovněž hraje značnou roli, zejména v mezinárodním srovnání. Například zatímco v angličtině je slovo „happy“ běžným konverzačním termínem, v českém překladu zní poněkud nadneseně.

V této souvislosti se často připomínají slova Karla Čapka, který postavil do kontrastu Angličany a Čechy – zatímco první odpovídají na otázku „jak se máte“ vždy pozitivně, pro našince je výzvou k dlouhému výčtu stížností. V odborné terminologii jde o tzv. „positivity bias“ či „desirability bias“ související s kulturou země – v západních zemích „být šťastný“ patří k sociálním normám. Piet Ouweneel a Ruut Veenhoven (1991) na základě testu konzistence různých otázek v mezinárodním a historickém srovnání však vliv uvedeného zkreslení odmítli s tím, že pocíťované štěstí úzce souvisí se životními podmínkami a tudíž že rozdíly jsou vysvětlitelné především ekonomickou prosperitou, sociální jistotou, politickou svobodou a rovností – takové tvrzení však více odpovídá termínu „spokojenost“.

Oproti tomu Daniel Kahneman a Alan B. Krueger (2006, s. 22) uznávají problém kulturních a jazykových odlišností v chápání otázky po štěstí a navrhují obrátit optiku dotazování. Jimi konstruovaný U-index (od „unpleasant“ či „undesirable“) je založen na sdělení podílu situací, v nichž převažovaly negativní emoce. Autoři se domnívají, že „politikové spíše přijmou myšlenku minimalizace strádání než maximalizace mlhavého konceptu štěstí“. Důvodem takového řešení je podle nich – na rozdíl od výše

6 <http://www.oecd.org/dataoecd/36/61/48919745.pdf>

uvedených autorů – přesvědčení, že subjektivní hodnocení je podmíněno mnohem více osobnostními rysy než životními okolnostmi. K tomu ostatně docházejí i další badatelé akcentující psychologické aspekty štěstí (Lucas, 2007; Diener a Biswas-Diener, 2008).

O něco složitějším, přitom ale spolehlivějším postupem je rozložit „souhrnnou spokojenost“ do hodnocení různých oblastí života, resp. poskládat finální ukazatel z několika dílčích. Nejčastěji se používá složená škála *Satisfaction With Life Scale* (SWLS) vyvinutá psychologem Ed Dienerem a jeho spolupracovníky (Diener et al., 1985), kdy dotázaní hodnotí na sedmibodové stupnici pět výroků o shodě způsobu života s ideálem, o podmínkách života, spokojenosti apod. Složitější *Personal Wellbeing Index* (PWI) vytvořili vědci soustředění v Australian Centre on Quality of Life. Na desetibodové stupnici se hodnotí osm oblastí od životních podmínek a zdraví až po pocit začlenění do komunity a duchovní život (Cummins et al., 2009).

Žádoucího cíle lze ovšem dosáhnout i nepřímou, totiž ptát se nikoli na pocitovou spokojenost, nýbrž na její různé projevy ovlivňující „dobré fungování“ člověka. Anebo se lze naopak ptát na projevy stresu, ztráty životního elánu, na různé zdravotní či mentální problémy, které brání člověku v kvalitním životě a hodnotných aktivitách. Takový pokus byl učiněn ve třetí vlně European Social Survey (v níž však Česká republika výjimečně absentovala). Teoretickým pozadím byla kombinace „hédonického“ – čistě privátního – přístupu v otázkách po spokojenosti s „eudaimonickým“ – tj. do společnosti otevřenějším – pojetím, které zahrnuje rovněž kompetence, svobodu v rozhodování a příležitosti sloužící k uplatnění schopností člověka v aristotelovském pojetí (Huppert et al., 2009).

Nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout obecné konvence v oblasti subjektivních ukazatelů tak jako u HDP – variant zůstane mnoho a diskuse nebude nikdy uzavřena. Odpovědi na otázky po štěstí či spokojenosti zůstanou provždy trochu tajemnou skříňkou vzdorující zevrubné exploraci zdrojů. Do skříňky však můžeme nahlížet identifikací souvislostí s ekonomickými a sociálními charakteristikami země, regionu, jednotlivce či rodiny. V tomto ohledu doposud zůstává nejvlivnějším ekonomický výzkum na makroúrovni, který k sobě vztahuje hospodářský produkt a spokojenost na úrovni států. Ten se však stále více propojuje se socio-ekonomickým výzkumem na mikroúrovni, sledujícím vztah subjektivního blahobytu s příjmy a dalšími materiálními podmínkami života osob a domácností.

3. HDP, příjmy a subjektivní blahobyty

Empirický výzkum subjektivního blahobytu byl nastartován zjištěním, že zvyšující se příjem není nutně spojen s rostoucím pocitem štěstí.⁷ Formuloval je Richard Easterlin (1974), který na základě korelace mezi HDP a úrovní deklarovaného štěstí podle postojových výzkumů dovedl, že sice platí, že v jedné zemi jsou bohatší lidé spoko-

7 Tak jako většina citovaných autorů, v dalším obecně metodologickém textu nerozlišujeme striktně mezi kategoriemi štěstí, spokojenosti a subjektivního blahobytu. Činíme tak ale všude, kde se opíráme o konkrétní otázky v empirických výzkumech a na nich založené proměnné pro analýzu.

jenější než chudší, avšak že stejná úměra neplatí pro rozdíl mezi bohatšími a chudšími zeměmi. Souvislosti změn obou veličin v čase ukázaly, že s ekonomickou úrovní země neroste míra štěstí a stejně tak ani v osobní situaci neroste štěstí úměrně zvyšujícímu se příjmu. Obdobné byly ostatně poznatky z poválečného boomu vyspělých zemí – růstu příjmů a bohatství neodpovídalo zvýšení spokojenosti.

Pro vysvětlení se nabízí vícestranný – genetický, sociální, kulturní a environmentální – podklad spokojenosti a její výrazně relativní charakter. Obvyklým vysvětlením je „hédonický žentour“: s příjmem rostou spotřební aspirace, takže po nasycení základních potřeb jde o příjem relativní, nikoli absolutní. Jak dávno zjistil James Duesenberry (1952), spotřebitel posuzuje svůj užitek ve vztahu ke spotřebě jiných lidí. V kritice uvedeného konceptu však Ed Diener, Richard Lucas a Christie Napa Scollon (2009) uvedli, že lidé nemají jediný bod uspokojení (set point), nýbrž že jich mohou mít v závislosti na osobní povaze více a v širším rozmezí, přičemž uvedené body jsou navíc proměnlivé v čase podle okolností a životních cílů.

„Easterlinův paradox“ se stal předmětem mnohých kritik a revizí. Proti němu se vymezili například Rafael Di Tella, Robert J. MacCulloch a Andrew J. Oswald (2003), kteří ve své „makroekonomii štěstí“ prokázali silný vliv ekonomických veličin na spokojenost. Zjištěné efekty byly přitom monotónní a měly v jednotlivých zemích obdobnou strukturu. Výpočty na datech amerického General Social Survey a evropského Eurobarometru pokrývajících 70. – 90. léta minulého století ukázaly, že ukazatele štěstí citlivě reagovaly na změny v HDP, a to i po kontrole statusem dotázaných, charakteristikami zemí a vývojových trendů. Ekonomické recese ovšem způsobovaly značné psychické ztráty, které přesahovaly poklesy HDP, týkaly se však hlavně nezaměstnaných.

Vyvstávají otázky, zda uvedený dynamický vztah (resp. absenci závislosti) není třeba dezagregovat podle hladiny příjmů či ekonomické vyspělosti země. Není tomu tak, že míra spokojenosti roste jen do jistého stupně hospodářské úrovně a pak už stagnuje? Co když zvýšení příjmu působí na spokojenost jen na nízké úrovni a nikoli už při vyšším příjmu, s ohledem na snižování mezní užitečnosti peněz? Necháme-li stranou dynamiku vztahu a myslíme pouze na statickou asociaci, otázkou je zase jeho přímocnost či zprostředkovanost, tj. zda je větší spokojenost přímým důsledkem vyšší kupní síly domácností, anebo je dána lepší dostupností veřejných statků a služeb, lepších šancí na sociální vzestup a dalších příznivých okolností života v bohatší společnosti.

V pozdějších kritikách, založených již na daleko větším množství dat, byly mnohé z těchto pochybností vyvráceny. Betsey Stevenson a Justin Wolfers (2008, s. 36) poukázali na omezenost Easterlinových datových zdrojů s tím, že „absence evidence nesmí být zaměňována za evidenci absence“. Na základě dlouhodobých řad za mnoho zemí ukázali, že existuje jasná pozitivní vazba mezi výší HDP na obyvatele a subjektivním blahobytem, přičemž se neobjevuje žádný bod nasycení, za nímž by už s dalším růstem ekonomické výkonnosti nerostl i pocit štěstí. Stejný vztah podle nich platí v rámci zemí,

pokud jde o vazbu mezi osobním příjmem a spokojeností. Podle autorů je důležitá absolutní výše příjmu, přičemž relativní příjem má pouze omezený význam.

Nicméně ani výjimky z pravidla nejsou podle těchto autorů řídké, což se ukázalo v případě vývoje ukazatelů v USA. Dlouhé období hospodářského růstu v této zemi nepřineslo žádný výraznější přírůstek spokojenosti, přičemž pocit šťastného života se u žen dokonce snížil. Dodejme, že v tomto případě mohlo jít o dopad sílící pozornosti ke genderové dimenzi společenského uplatnění, tedy o vliv změněného obecného kontextu vnímání reality. Oproti tomu v Evropě v úspěšných dekadách ekonomického růstu hladina spokojenosti stoupala a nejinak tomu bylo v Japonsku (Stevenson a Wolfers, 2008, s. 69).

Škály používané pro měření spokojenosti většinou představují jednoduté kontinuum od negativa k pozitivu či naopak. Poznatky z psychologického i ekonomického výzkumu však naznačují, že to nemusí odpovídat realitě, že totiž spokojenost a nespokojenost nejsou extrémními polohami stejného jevu, nýbrž jde o dvě odlišné optiky, které je záhodno měřit odděleně. Jak ukázali Stefan Boes a Rainer Winkelmann (2009) na výpovědích založených na německém socio-ekonomickém panelu (GSOEP) za léta 1984–2004, efekt příjmu je v podstatě asymetrický, neboť zatímco dopad jeho zvýšení na růst spokojenosti je malý, vliv na redukci nespokojenosti může být velký. V tomto duchu ostatně postupovali autoři výše zmíněného U-indexu.

Analýzy vztahu štěstí a peněz na makroúrovni zemí či regionů mají ovšem jeden společný metodologický problém. Propojení objektivních a subjektivních indikátorů se provádí kompilací dat z různých zdrojů, tj. měřítek hospodářské výkonnosti či příjmové úrovně zemí na straně jedné a zprůměrovaných údajů ze sociologických výzkumů týkajících se míry pocíťovaného štěstí či spokojenosti na straně druhé. Oba typy ukazatelů jsou kvantitativně (z hlediska pokrytí populace) i kvalitativně (z hlediska spolehlivosti informace) nesouměřitelné. Jakkoli propočty HDP či příjmů obyvatelstva nejsou bez problémů, jejich „statistický status“ je nepochybně vyšší, než tomu je v případě ryze subjektivních indikátorů sbíraných na malých souborech dotázaných.

Korelace mezi příjmy a spokojeností na úrovni zemí sice vypadají přesvědčivě, jsou však poněkud ošidné. I když zjišťujeme silnou pozitivní vazbu, nemůžeme říci nic o tom, jaký díl z variance subjektivního ukazatele připadá na hospodářskou výkonnost a kolik vyčerpávají samotné příjmy domácností. Nevíme tudíž, jaký vliv máme přičíst širším okolnostem života ve vyspělejší společnosti jako je výkonnost státní správy, životní prostředí, bezpečí a sociální rovnost. Jde tedy také o veřejné statky, jejichž nabídka s HDP souvisí, není však automaticky dána jeho velikostí, neboť záleží také na rozdělení produktu. Významný vliv na spokojenost pak může mít míra sociální nerovnosti v příležitostech a nakonec i ve výsledcích.

Pokud jde o analýzy vztahu objektivních a subjektivních indikátorů na mikroúrovni domácností či jedinců, problém spočívá v malé velikosti sociologických výzkumů a užším okruhu zachycených životních okolností a podmínek, než by bylo potřebné pro identifikaci všech důležitých souvislostí. Na jejich základě ale zase můžeme zjišťovat specifické efekty individuálních a rodinných charakteristik na spokojenost. Data

sociologických výzkumů používají také ekonomové, kteří je navíc kombinují s indikátory kontextu. Některé takové analýzy byly provedeny i pro zjištění vlivu transformace na subjektivní blahobyt. Výsledky nejsou jednoznačné s ohledem na různost zachycených časových období a zemí i datových zdrojů.

Například Carola Gruen a Stephan Klasen (2005) zjistili velmi negativní dopad 15 let transformace na spokojenost lidí a očekávají zlepšení situace až ve vzdálené budoucnosti. Peter Sanfey a Utku Teksoz (2007) na základě analýzy dat za 12 tranzitivních zemí v období 1990-2002 však konstatovali návrat k původní hladině spokojenosti ve většině zemí. Všichni zmínění však konstatují obecné zlepšení týkající občanských a politických svobod. Richard Easterlin (2008) zjistil propad spokojenosti na počátku transformace a vzestup v pozdější fázi, který ale nebyl souměřitelný se zvýšením HDP. Stefano Bartolini, Małgorzata Mikucka a Francesco Saraccino (2012) prokázali velký význam růstu HDP pro spokojenost lidí v tranzitivních zemích v krátkodobém horizontu, zatímco ve střednědobém horizontu má pro spokojenost nemenší význam sociální kapitál a důvěra.⁸

V uvedených srovnáních se objevuje i Česká republika, nefiguruje v nich však jako nějaký specifický objekt zkoumání, ani jako výjimečný případ. Výzkum z české strany rovněž není příliš hojný. Dana Hamplová zkoumala na datech modulu ISSP 2002 vliv rodinného stavu na spokojenost (Hamplová 2004), přičemž podobně koncipovala komparativní analýzu za 21 evropskou zemi opřenou o data ESS za stejný rok (Hamplová, 2006). Tomáš Sirovátka a Steven Saxonberg (2011) použili dat výzkumu ESS za rok 2004 pro analýzu vztahu spokojenosti a sociálního státu. Souhrnnější analýza porovnávající vývoj mezi zeměmi za delší časové období doposud chybí, a to přes hojnost disponibilních dat.

4. Česká data pro analýzu a komparaci

Pokud jde o míru datového pokrytí naší společnosti z hlediska „vícerozměrného blahobytu“, nedosahuje zdaleka úrovně vyspělých západních zemí. Statistické, nebo jiné vládní či s vládou spojené úřady v nich produkují souhrnné analýzy o stavu společnosti z různých objektivních i subjektivních hledisek. Za příklad mohou sloužit *Données sociales* ve Francii, *Social Trends* ve Velké Británii, *Datenreport* v Německu, *Social and Cultural Report* v Nizozemsku, *Sozialbericht* v Rakousku nebo *Barómetro Social* ve Španělsku. Ze střeoevropských zemí jsou pravidelně zprávy o společnosti publikovány pouze v Maďarsku, a to jednou za dva roky soukromou výzkumnou institucí TÁRKI.

„Sociální zprávy“ monitorující stav a dynamiku společnosti byly u nás ojedinele suplovány akademickou sférou. V letech 1996–1998 byl pracovníky Sociologického ústavu AV ČR, Masarykovy univerzity a dalších institucí řešen projekt „Sociální

8 Podrobnější přehled literatury týkající se vlivu transformace na subjektivní blahobyt bude uveden v dalším příspěvku, spolu s analýzou komparativních dat o vývoji spokojenosti v evropských zemích v minulých 20 letech.

trendy“, který vyústil v syntetizující studii (Večerník, ed., 1998). Výjimečným počinem bylo autorské dílo Iva Možného (2002) shrnující „nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života“. O jisté syntézy v sociálně-ekonomické oblasti se rovněž pokusil autor tohoto článku (Večerník, 1998, 2009). Zde můžeme rovněž odkázat na některé starší přehledy iniciativ, dokumentů a výzkumů (Večerník, 2001; Krejčí, 2006).

V České republice rovněž neexistuje tradice vládních zpráv o stavu společnosti, byť k některým náběhům v minulosti došlo. Na počátku roku 1999 publikovala sociálně demokratická vláda „Zprávu o stavu české společnosti“, což byl analyticky nepřilíš hluboký dokument zaměřený hlavně na kritiku politik uplatňovaných předchozími vládami. V letech 1999–2003 působila Rada vlády pro sociální a ekonomickou strategii, jejíž činnost zčásti pokračuje v aktivitách Centra pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy – CESES (Potůček a kol., 2005; Potůček, Mašková a kol., 2009).

Pokud jde o empirický výzkum samotného subjektivního blahobytu, první dotaz na osobní štěstí byl u nás položen v rámci World Values Survey (WVS) v září 1990 a poté v rámci European Values Study (EVS) v polovině roku 1991. Další výzkumy EVS byly u nás provedeny v letech 1999 a 2008. Za celé období 1991–2008 se podíl „velmi šťastných“ dotázaných zdvojnásobil (ze 7% na 15%), podíl „celkem šťastných“ zůstal stejný (71%), podíl „ne moc šťastných“ lidí poklesl z 19% na 13% a podíl „vůbec ne šťastných“ lidí zůstal na nepatrných 2% (Rabušic, Hamanová, 2009). Na rozdíl od ostatních tranzitivních zemí byla u nás jako příznivější vnímána 90. léta než období po roce 2000.⁹

V roce 1991 byl rovněž sebrán první dotazník výzkumné řady New Europe Barometer (NEB) Surveys organizované Christianem Haerpferem a Richardem Rosem. Empirická šetření zahrnula řadu států střední a východní Evropy, včetně zemí bývalého SSSR. Za velmi šťastné se tehdy z českých zemí označilo 57% dotázaných (na třibodové stupnici), což bylo daleko nejvíce z „nových demokracií“ (Rose, Mishler, Haerpfer, 1998). Bohužel v dalších výzkumech této řady se již uvedená otázka neobjevila, opakován byl pouze dotaz na ekonomickou situaci domácnosti, kterého Bernd Hayo a Wolfgang Seifert (2002) využili pro zjištění výrazného rozdílu mezi objektivními a subjektivními indikátory v raném období transformace.

Na rozdíl od 90. let, za které jsou zachyceny pouze krajní body, za období po roce 2000 je nabídka výzkumů hojná. Otázka na životní spokojenost (v sedmibodové stupnici) byla položena v modulu ISSP „Rodina a měnící se gender role“ sbíraném v letech 2002–2003 ve 30 zemích světa. Ze srovnání vyšla Česká republika nejlépe z tranzitivních zemí (před Bulharskem, Maďarskem, Polskem, Litvou a Slovenskem), avšak dopadla hůře než všechny západní země. V letech 2003 a 2007 provedla agentura EU Eurofound výzkumy European Quality of Life Survey (EQLS) obsahujících též oddělené dotazy na štěstí a spokojenost v desetibodové škále. Česká republika se

9 Kategorie „tranzitivní země“ je citovanými autory i námi používána v technickém, nikoli hodnotícím smyslu, tedy jako země vyšlé z komunistického systému, bez zřetele k míře završení změn v přeměně ekonomického a politického systému.

v roce 2007 umístila na průměru EU-27 v prvním ukazateli a mírně pod průměrem ve druhém ukazateli (Eurofound 2009).

Tabulka 1

Subjektivní blahobyt v České republice v letech 1991–2011 (průměrné skóre)

Rok	Původní stupnice odpovědí				Odpovědi přečtené na škálu 0-10			
	EVS 1-4	EQLS 1-10	ESS 0-10	Eurobaro- meter 1-4	EVS	EQLS	ESS	Eurobaro- meter
1991	2,81				6,01			
~								
1999	2,96				6,33			
2000								
2001				2,84				6,12
2002				2,84				6,11
2003		7,21	6,45	2,73		6,90	6,45	5,82
2004			6,54	2,82			6,54	6,01
2005				2,92				6,30
2006				2,93				6,31
2007		7,50	6,85	2,94		7,22	6,85	6,32
2008	3,01			2,93	6,44			6,31
2009				2,94				6,31
2010			6,40	2,87			6,40	6,15
2011				2,90				6,23

Zdroje: R. Veenhoven, World Database of Happiness, collection Happiness in Nations, Nation Report Czech Republic (CZ), viewed on 12 March 2012; European Values Study (vlastní výpočet).

Formulace otázek:

European Values Study (EVS): Když zvážíte všechny okolnosti, řekl(a) byste, že jste 1. velmi šťastný/á, 2. celkem šťastný/á, 3. ne moc šťastný/á, 4. vůbec ne šťastný/á.

European Quality of Life Survey (EQLS): Když zvážíte všechny okolnosti, jak byste řekl, že jste šťastný? 1 velmi nešťastný(á) .. 10 velmi šťastný.

European Social Survey (ESS): Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jak byste řekl(a), že jste šťastný(á)? 0 zcela nešťastný(á) .. 10 zcela šťastný.

Eurobarometer: Řekl(a) byste, že jste celkově se svým životem 1. velmi spokojen(a), 2. spíše spokojen(a), 3. spíše nespokojen(a) nebo 4. velmi nespokojen(a)?

Nejsouvislejší řadu otázek po celkové spokojenosti se životem poskytují šetření Eurobarometru na čtyřbodové stupnici. Informace za Českou republiku však počínají až rokem 2001, kdy byla spolu s dalšími zeměmi do výzkumů zařazena jako přistupující stát EU. Data za poslední dekádu neukazují žádný výraznější trend, naopak výsledky za rok 2001 a rok 2011 si jsou velice podobné, a to po výkyvu směrem k větší spokojenosti v letech 2005–2008: v roce 2001 bylo velmi spokojených 13 % (v roce 2011 12 %), spíše spokojených 61 % (69 %), spíše nespokojených 21 % (16 %) a velmi nespokojených 4% dotázaných (3 %).

Data o spokojenosti jsou sbírána na výběrových souborech zpravidla nepřesahujících 1500 dotázaných. I s přihlédnutím k různé formulaci otázek a počtu kategorií není překvapující, že se výsledky v letech, kdy můžeme porovnávat různé výzkumy, liší (tabulka 1). Za Českou republiku dávají nejpriznivější obraz data EQLS, naopak nejméně příznivé výsledky vycházejí z průzkumů Eurobarometru. Hodnoty spokojenosti zjištěné těmito průzkumy jsou však v jiných zemích v porovnání s obdobnými daty ještě více podceněné, takže naše země vychází v obraze Eurobarometru lépe než z jiných srovnání. V posledním z těchto průzkumů (provedeném v listopadu 2011) se s podílem 78 % spokojených dotázaných dostala o tři procentní body nad průměr EU-27 (Eurobarometer 2011).

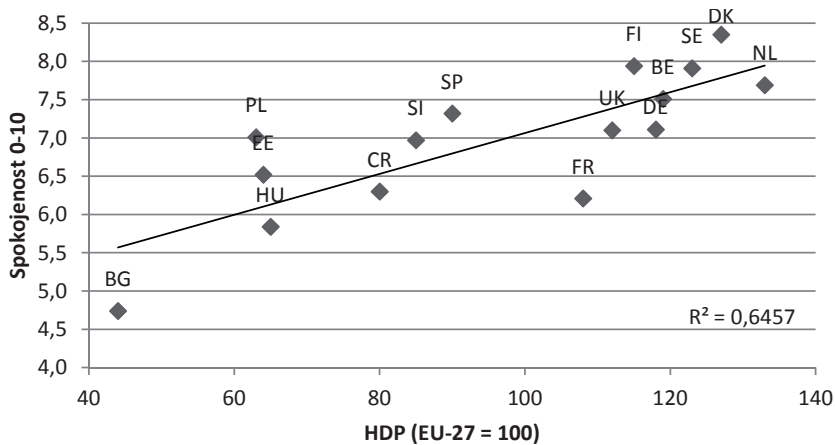
Pokud jde o souvislost mezi prosperitou země a hodnocením osobní situace, ta jistě existuje, je ale zprostředkovaná, zpožděná a diferencovaná. Porovnáváme-li vývoj relativní koupěschopnosti (podle Eurostatu) a spokojenosti (podle Eurobarometru) v letech 2000–2010 ve středoevropských zemích, zjišťujeme velmi pestrý obraz. V České republice rostl relativní příjem i – byť o něco pomaleji – spokojenost; v Maďarsku se příjmový růst proběhlý na počátku nového století nijak neprojevil v úrovni spokojenosti; v Polsku stouply příjmy výrazně až v posledních letech, spokojenost však narůstala průběžně, byť mnohem slaběji; na Slovensku tomu bylo podobně, avšak oba ukazatele rostly po celé období, avšak s mnohem větším „opožděním“ spokojenosti za příjmy než v Polsku.

Porovnání úrovně HDP a spokojenosti v evropských zemích ukazuje zřejmou souvislost obou ukazatelů, současně však i jejich rozvolněnost (graf 1). Zatímco Česká republika patří k zemím, v nichž spokojenost nejvíce „odpovídá“ úrovni HDP, v Bulharsku či Francii je hluboko pod ní, a naopak v Polsku, Finsku či Dánsku nad ní. Protiklad „šťastného“ Dánska a „nespokojené“ Francie nasvědčuje tomu, že častý argument o sociálním státu (lidé jsou spokojenější v zemích, kde se více přerozděluje a poskytuje více veřejných statků) nepřináší dostatečné vysvětlení. Sporný je i argument o sociální nerovnosti, která podle některých stlačuje hladinu spokojenosti (Alesina, DiTella, MacCulloch, 2004), podle jiných však nemá žádný jednoznačný vliv (Berg, Veenhoven, 2011). Na jednotlivé země zjevně neplatí stejný metr. V případě Polska či Španělska může na spokojenost pozitivně působit náboženská orientace, v případě Bulharska lze odkázat na negativní vliv aktuální společenské situace.

V každém případě platí, že i když spokojenost s výší HDP či příjmů lineárně stoupá, efekty těchto veličin jsou slabé. Příjem sice je nejvýznamnějším faktorem spokojenosti z objektivních charakteristik domácností, podíl jím vysvětlené variance však v evropských zemích jen výjimečně přesahuje 5 %, přičemž variance vysvětlená všemi běžnými rysy jedinců (pohlaví, věk, vzdělání, ekonomický a rodinný status, příjem) nikde nepřesahuje 20 %. Jakmile ale do analýzy zahrneme také subjektivní ukazatele (spokojenost se zdravím, prací a rodinou), schopnost vysvětlení spokojenosti ukazatele se ovšem pronikavě zvyšuje.¹⁰ Jde o pochopitelný výsledek, uvedený postup však není korektní s ohledem na endogenní povahu takových „vysvětlujících faktorů“ vůči celkové spokojenosti – štěstí je být zdravý, mít dobrou práci a spokojenou rodinu.

10 Uvádíme zde předběžné výsledky vlastních analýz na datech výzkumů EVS a ESS, které budou prezentovány v dalších příspěvcích.

Graf 1

Relativní HDP a průměrné skóre spokojenosti v evropských zemích v roce 2010

Zdroj: HDP - Eurostat 2011; Spokojenost – ESS, Round 5, 2010.

5. Závěrem: výzkum a politika

Jeremy Bentham, britský zakladatel utilitarismu, formuloval úkol zákonodárců a vládců jako „prosazování štěstí pro co největší počet lidí“ – každé jednání, které tento princip sleduje, je správné a dobré, a navíc i měřitelné jím navrženým „felicific calculus“. Benthamova etika ovšem zahrnovala také prozíravost, poctivost a dobročinnost (prudence, probity, beneficence), což jsou ovšem hodnoty u dnešních „utilitaristických“ politiků těžko dohledatelné. Možnosti empirické indikace spokojenosti od Benthamových dob expandovaly, jím prosazované hodnoty však v soudobé politice mnoho uplatnění nezískávají.

Badatelé v oblasti štěstí vycházejí politikům vstříc a ukazují jim důvody využití subjektivních ukazatelů. Pro odborné dokumenty iniciované vládami či mezinárodními organizacemi ovšem vesměs platí to, co konstatoval Heinz-Herbert Noll (2011, s. 116) ve svém komentáři k „Sarkozyho zprávě“ – že totiž sice nepřináší nic nového z hlediska poznávacího (a už vůbec nedávají odpověď na vyslovené otázky), nicméně že zvyšují autoritu a dosah debaty o sledování blahobytu, čímž razí cestu k postupnému uplatnění získaných poznatků ve společenském řízení. Zatímco snahy o „utváření štěstí občanů“ politikou jsou utopickými ideologiemi (jež mohou případně sytit nebezpečné experimenty), úsilí o širší zachycení podmínek lidského života, včetně subjektivní percepce a vnitřního potenciálu aktivit, má svůj význam.

Jak zdůraznili Ed Diener, Richard Lucas, Ulrich Schimmack a John Helliwell (2009), obsahově bohatší „národní účty“ mohou napomoci upřednostnění sociálních hodnot, životního prostředí, důstojné práce, fyzického a emočního zdraví před ekonomickým růstem. Podobně poukazuje na politickou užitečnost takového výzkumu Derek Bok (2010), a to také z jiného hlediska. Jestliže totiž větší příjmy a více přerozdělování

nečiní lidi o mnoho šťastnějšími, lze zastavit roztočené kolo nerealistických očekávání vyvolávajících rostoucí vládní výdaje a deficity, položit důraz na kvalitu vládnutí a obnovit tak důvěru občanů ve stát, která má na jejich spokojenost prokazatelný vliv.

Výzev pro zapojení subjektivních indikátorů, ukazatelů kapacit, schopností a kompetencí (a jejich naplnění) by se měl více chopit i český společenskovědní výzkum. V porovnání se světem je literatura o „vícerozměrném blahobytu“ v české společnosti nepříliš hojná, ne-li zanedbatelná. Problém je na obou stranách – na rozdíl od západních zemí nejsou české vlády příliš naléhavé v požadavcích na širší pojeté expertízy, podobně však ani naše společenské vědy nejsou v tomto směru příliš aktivní.

Výzkumných otázek je jistě mnoho, uveďme však alespoň některé, které se týkají specificky subjektivního blahobytu a na které je možné již dnes odpovědět s využitím dat disponibilních empirických šetření. Se zaměřením na evropské země a se zvláštní pozorností věnovanou české společnosti chceme položit tyto otázky:

- Jak se vyvíjel pocit štěstí a spokojenosti v uplynulých dvaceti letech v jednotlivých zemích a jejich skupinách a jaké je v dlouhodobých trendech specifické postavení české společnosti?
- Jaká byla – v makropohledu – souvislost mezi vývojem ekonomické výkonnosti na straně jedné a změnami v deklarované spokojenosti na straně druhé v jednotlivých zemích a jak se liší v jejich skupinách?
- Jak silně byl – v mikropohledu – pocit štěstí a spokojenosti asociován s příjmy domácností a jejich dalšími objektivními charakteristikami, a jaký díl variance uvedených pocitů můžeme jimi v jednotlivých zemích vysvětlit?
- Jak se – opět v mikropohledu – utváří souhrnný pocit štěstí a spokojenosti z dílčích subjektivních hodnocení a rysů chování a specificky pak, jak se na něm podílí hodnocení práce, spokojenost s rodinným životem, zdraví a náboženská afilace?

Zásadní význam má navíc propojení makro- a mikro-pohledu, analýza souvislostí mezi ekonomickým a společenským vývojem na straně jedné a situací domácností a její reflexí na straně druhé. Aktuální výzvy takovému výzkumu přináší nadcházející recese, její vliv na zaměstnanost a mzdy, a také dopady zaváděných úsporných opatření do rozpočtů rodin a myslí jedinců, zřejmě dosti diferencované.

V tomto ohledu je ovšem problémem povětšinou dlouhá periodicita empirických výzkumů, které nemohou sledovat běžné fluktuace indikátorů spokojenosti v reakci na hospodářský cyklus a sociální situaci. Kromě výzkumů prováděných s velkými odstupy (EVS) či po dvou letech (ESS) jsou však k dispozici průzkumy Eurobarometru opakované dvakrát ročně. Poměrně aktuální budou rovněž výsledky třetí vlny výzkumu European Quality of Life Survey (EQLS), jejíž sběr započal v září 2011. Možnosti sledovat nedávný vývoj v oblasti subjektivních indikátorů s nepříliš velkým zpožděním jsou tedy dané.

Literatura:

- ALESINAA, A.; DI TELLA, R.; MACCULLOCH R. 2004. Inequality and Happiness: are Europeans and Americans Different? *Journal of Public Economics*. 2004, Vol. 88, No. 9–10, pp. 2009–2042.
- ALLARDT, E. 1976. Dimensions of Welfare in a Comparative Scandinavian Study. *Acta Sociologica*. 1976, Vol. 19, No. 3, pp. 227–239.
- BARTOLINI, S.; MIKUCKA, M.; SARRACINO, F. 2012. Money, Trust and Happiness in Transition Countries: Evidence from Time Series [Working Paper No. 2012-4]. Luxembourg: CEPS/INSTEAD, 2012.
- BERG, M.; VEENHOVEN, R. 2011. Income Inequality and Happiness in 119 Nations. In GREVE, B. (ed.). *Happiness and Social Policy in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 2011, s. 174–194. ISBN 978-1-84844-574-1.
- BOES, S.; WINKELMANN, R. 2009. The Effect of Income on General Life Satisfaction and Dissatisfaction. *Social Indicators Research*. 2009, Vol. 95, No. 1, pp. 111–128.
- BOK, D. 2010. *The Politics of Happiness: What Government Can Learn from the New Research on Well-Being*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2010. ISBN 978-0691144893
- CAMPBELL, A.; CONVERSE, P. E.; RODGERS, W. L. 1976. *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*. New York: Russell Sage Foundation, 1976. ISBN 978-0-87154-194-9
- CMEPSP 2009. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. www.stiglitz-sen-fitoussi.fr
- CUMMINS, R. A. et al. 2009. Encouraging Governments to Enhance the Happiness of Their Nation: Step 1, Understand Subjective Wellbeing. *Social Indicators Research*. 2009, Vol. 91, No. 1, pp. 23–36.
- DI TELLA, R.; MACCULLOCH, R. J.; OSWALD, A. J. 2003. The Macroeconomics of Happiness. *Review of Economics and Statistics*. 2003, Vol. 85, No. 4, pp. 809–827.
- DIENER, E. et al. 1985. The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*. 1985, Vol. 49, No. 1, pp. 71–75.
- DIENER, E.; LUCAS, R. SCOLLON, C. N. 2009. Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaption Theory of Well-Being. In: The Science of Well-Being. *Social Indicators Research Series*. 2003, Vol. 37, pp. 103–118.
- DIENER, E.; BISWAS-DIENER, R. 2008. *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Oxford: Blackwell, 2008. ISBN 978-1405146613
- DIENER, E.; LUCAS, R.; SCHIMMACK, U.; HELLIWELL, J. 2009. *Well-Being for Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0195334078.
- DUESENBERY, J. S. 1952. *Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.
- EASTERLIN, R. A. 1974. Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. In David, P. A. and Reder, M. W. (eds.). *Nations and Households in Economic Growth*. New York: Academic Press, 1974. ISBN 978-0122050509.
- EC 2009. GDP and Beyond. Measuring Progress in a Changing World. Commission of the European Communities COM(2009) 433.
- EID, M.; LARSEN, R. J. (eds.). 2008. *Science of Subjective Well-being*. New York: Guilford Press, 2008. ISBN 978-1606230735
- ERIKSON, R.; ABERG, R. 1987. *Welfare in Transition: Living Conditions in Sweden 1968-81*. Clarendon Press, 1987. ISBN 0-87332-844-2.
- EUROBAROMETER 2011. Public Opinion in the European Union, No. 76, December 2011. Brussels: TNS Opinion & Social.
- EUROFOUND 2009. Second European Quality of Life Survey. Overview. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- EUROSTAT 2011. GDP per capita varied by more than six to one across the EU in 2010. Statistics in Focus, No. 64.
- GRAHAM, C. 2009. *Happiness Around the World. The Paradox of Happy Peasants and Miserable Millionaires*. Oxford: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0199549052.

- GRUEN, C.; KLASSEN, S. 2005. Has transition improved well-being? An analysis based on income, inequality-adjusted income, non-income, and subjective well-being measures [Working Paper 4, 2005]. Cape Town: Economic Research Southern Africa.
- HAMPLOVÁ, D. 2004. Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory. *Sociologická studie / Sociological Studies* 04(06). Praha: SOÚ AV ČR.
- HAMPLOVÁ, D. 2006. Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (1): 35–55.
- SEN, A. 1992. *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- HAYO, B.; SEIFERT, W. 2002. Subjective Economic Well-being in Eastern Europe [Working Paper No. 120]. Essen: University of Essen, Economics Department.
- HUPPERT, F. A. et al. 2009. Description of the ESS Well-being Module and Preliminary Findings. *Social Indicators Research*. 2009, Vol. 91, No. 3, pp. 301–315.
- KAHNEMAN, D.; KRUEGER, A. B. 2006. Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. *Journal of Economic Perspectives*. 2006, Vol. 20, No. 1, pp. 3–24.
- KREJČÍ, J. 2006. Mezinárodní sociálněvědní komparativní výzkum a Česká republika: Přehled výzkumů a dostupných dat. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2006, Vol. 42, No. 1, pp. 149–173.
- LAYARD, R. 2005. *Happiness: Lessons from a New Science*. London: Allen Lane, 2005. ISBN 978-0143037013
- LUCAS R. E. 2007. Personality and the Pursuit of Happiness. *Social and Personality Psychology Compass*. 2007, Vol. 1, No. 1, pp. 168–182.
- MLČOCH, L. 2007. Ekonomie a štěstí: proč více někdy není lépe. *Politická ekonomie*. 2007, Vol. 55, No. 2, pp. 147–163.
- MOŽNÝ, I. 2002. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1.
- NOLL, H.-H. 2011. The Stiglitz-Sen-Fitoussi-Report: Old Wine in New Skins? Views from a Social Indicators Perspective. *Social Indicators Research*. 2011, Vol. 102, No. 1, pp. 111–116.
- OECD 2011. *Compendium of OECD Well-being Indicators*. Paris: OECD 2011. http://www.oecd.org/document/28/0,3746,en_2649_201185_47916764_1_1_1_1,00.html
- ONS 2010. Measuring Subjective Well-being in the UK [Working Paper, September 2010]. London: Office for National Statistics.
- Ouweneel, P.; Veenhoven, R. 1991. Cross-national Differences in Happiness. Cultural Bias or Societal Quality? Pp. 168-184 in: Bleichrodt, N.; Drenth, P.J. (eds.) *Contemporary Issues in Cross-cultural Psychology*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger 1991.
- POTŮČEK, M. a kol. 2005. *Jak jsme na tom. A co dál? Strategický audit České republiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 978-80-86429-45-8.
- POTŮČEK, M.; MAŠKOVÁ, M. a kol. 2009. *Česká republika - trendy, ohrožení, příležitosti*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1655-1
- RABUŠIC, L.; HAMANOVÁ, J. 2009. *Hodnoty a postoje v ČR 1991–2008: (Pramenná publikace European Values Study)*. Brno: MUNI Press, 2009. ISBN 978-80-2104-952-9.
- ROSE, R.; MISHLER, W. T.; HAERPFER, C. 1998. *Democracy and its Alternatives. Understanding Post-Communist Societies*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1998. ISBN 978-0801860386.
- SANFEY, P.; TEKSOZ, U. 2007. Does Transition Make You Happy? *Economics of Transition*. 2007, Vol. 15, No. 4, pp. 707–731.
- SIROVÁTKA, T.; SAXONBERG, S. 2011. Life Satisfaction and Happiness in the Czech Republic. In GREVE, B. (ed.). *Happiness and Social Policy in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 2011, s. 11-30. ISBN 978-1-84844-574-1.
- STEVENSON, B.; WOLFERS, J. 2008. Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox, DC: The Brookings Institution [Brookings Papers on Economic Activity, Spring 2008]. Washington, DC: The Brookings Institution.

- ŠTIKA, P. 2009. Ekonomie a štěstí. *Politická ekonomie*. 2009, Vol. 57, No. 2, pp. 250–262.
- VEČERNÍK, J. 1998a. *Občan a tržní ekonomika. Příjmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-235-9
- VEČERNÍK, J. (ed.). 1998b. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0765-2
- VEČERNÍK, J. 2001. Sociální zprávy v České republice po roce 1989. *Sociologický časopis*, 2001, Vol. 37, No. 3, pp. 329–341.
- VEČERNÍK, J. 2009. *Czech Society in the 2000s: A Report on Socio-Economic Policies and Structures*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-8020017505
- VEENHOVEN, R. 1996. Happy Life-expectancy. A Comprehensive Measure of Quality-of-Life in Nations. *Social Indicators Research*. 1996, Vol. 39, No. 1, pp. 1–58.
- VOJÁČEK, O. 2011. K pojetí preferencí v ekonomickém myšlení. *Politická ekonomie*. 2011, Vol. 59, No. 3, pp. 345–358.

Webové stránky

Iniciativy vlád a mezinárodních institucí

Francie – Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (CMEPSP) - <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>

Velká Británie - Measuring national well-being – <http://www.ons.gov.uk/well-being>

Německo – parlamentní komise “Wachstum, Wohlstand, Lebensqualität”

<http://www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse17/gremien/enquete/wachstum/index.jsp>

OECD - Better Life Initiative - <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>

United Nations - Gross National Happiness - <http://www.un.int/wcm/content/site/bhutan/pid/4106>

OSN - „hrubé národní štěstí“ - <http://www.gnhusa.org/>

Evropská unie - <http://www.beyond-gdp.eu/>

Databáze a výzkumy

World Database of Happiness - <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>

World Values Survey (WVS) - http://www.worldvaluessurvey.org/index_surveys

European Values Study (EVS) - <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

European Social Survey (ESS) - <http://www.europeansocialsurvey.org/>

The European Quality of Life Survey (EQLS) - <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eqls/index.htm>

New Europe Barometer (NEB) Surveys - <http://www.abdn.ac.uk/cspp/nebo.shtml>

Eurobarometer - http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

Projekty a instituce

Satisfaction With Life Scale (SWLS) - <http://s.psych.uiuc.edu/~ediener/SWLS.html>

Genuine Progress Indicator (GPI) - <http://www.investopedia.com/terms/g/gpi.asp#ixzz1ongUIZfj>

The Australian Centre on Quality of Life, Deakin University - <http://www.deakin.edu.au/research/acqol/index.php>

HAPpiness, Political Institutions, Natural Environment and Space - <http://www.ucd.ie/happy/index.html>

International Society for Quality-of-Life Studies (ISQOLS) - <http://www.isqols.org/>

Institute of Subjective Well-being, Vancouver - <http://www.iswb.org/>

Wikiprogress – globální platforma pro sdílení informací o společenském pokroku a také oficiální platforma globálního projektu OECD „Measuring the Progress of Societies“ - http://www.wikiprogress.org/index.php/Main_Page

New Economics Foundation - <http://www.neweconomics.org/>

SUBJECTIVE INDICATORS OF WELL-BEING: APPROACHES, MEASUREMENTS AND DATA

Jiří Večerník, Institute of Sociology, Academy of Sciences, Jilská 1 110 00 Praha 1, Czech Republic (jiri.vecernik@soc.cas.cz)

Abstract

There is a growing effort to find alternative measures of the overall performance of economy and social development. More complex indicators are constructed, multi-dimensional approaches are searched and concepts of subjective well-being are increasingly applied. While academic research is booming and politicians are interested about innovative approach in the West, not much attention is given to the topic in the Czech Republic. The article drafts some of many problems appearing on the interface of the objective and subjective indicators. In the first section, some multi-dimensional approaches are tackled and in the second, concepts of happiness and satisfaction are overviewed. The relationship between economic growth and human happiness is described next. In the fourth section, survey data on reported happiness in the Czech Republic, ready for analysis and comparison, are described. In the conclusion, perspectives of research in the area are outlined, together with a possible use of subjective indicators in policies.

Keywords

subjective well-being; happiness; life satisfaction; social reporting; Czech Republic.

JEL Classification

I31, I38, Z10, Z18